ӘДӘБИЈЈАТ ВӘ ИНҸӘСӘНӘТ

1 апрел 1988-ҹи ил. № 14 (2305)

7

«ДӘЈИРМИ СТОЛ» СӨҺБӘТИ

УШАГ ӘДӘБИЈЈАТЫНЫН ПРОБЛЕМЛӘРИ

Шәкилләрдә: (јухарыда) Тејмур Елчин, Ҹәмал Әһмәдов, Тофиг Маһмуд, Нәриман Сүлејманов, Аслан Кәмәрли. (Ашағыда) Ханымана Әлибәјли, Минахәным Нурулу, Һидајәт, Илјас Тапдыг вә Заһид Хәлил.

Фотолар С. Расиминдир.

Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатынын проблемләринә һәср олунмуш «Дәјирми стол» сөһбәтиндә иштирак едирләр: Азәрбајҹан ССР Мәдәнијјәт Назиринин мүавини, шаир Тејмур Елчин, професор Ҹәмал Әһмәдов, «Пионер» журналынын баш редактору, јазычы Нәриман Сүлејманов, һәмин журналын мәс'ул катиби, шаир Аслан Кәмәрли, «Көјәрчин» журналынын баш редактору, шаир Тофиг Маһмуд, «Кәнҹлик» нәшријјатынын баш редактору, шаир Һидајәт, шаирләр Ханымана Әлибәјли, Илјас Тапдыг, филолоҝија елмләри намизәдләри, јазычы Заһид Хәлил, Минахәным Нурулу.

Т. Елчин — Бу күн, иҹтимаи һәјатын бүтүн саһәләринә јенидәнгурманын тәләбләри мөвгејиндән јанашылдығы бир вахтда, шүбһәсиз, Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатынын проблемләри дә бу бахымдан шәрһ едилмәлидир. Дејиләси сөзүмүз чохдур, көрүләси ишимиз — даһа чох!

Әлбәттә, бугүнкү көрүшә биз тә'риф демәк үчүн топлашмамышыг, һәм дә сөјләнәҹәк фикирләр кәрәк ушаг јазычыларынын килеј-күзары кими јох, бүтүнлүкдә әдәбијјатымызын үмуми гајғылары кими гәбул едилсин. Кәлин сөһбәтә ачыг е'тирафла башлајаг: ушаг әдәбијјатынын бугүнкү сәвијјәси бизи гане етмир, әдәбијјатымызын үмуми мәнзәрәсиндә онун јери солғун көрүнүр, даһа ачыг десәк, бурада бир саһибсизлик, сојуглуг, лагејдлик һисс олунур. Бу да ушаг әдәбијјатына мүнасибәтин сојутлуғундан ирәли кәлир. Әлбәттә, илк нөвбәдә Јазычылар Иттифагынын мүнасибәтини нәзәрдә тутурам, истәр Азәрбајҹан, истәрсә дә ССРИ Јазычылар Иттифагынын. Мүнасибәт дедикдә мән, ән әввәл, ушаг әдәбијјатынын дәрин гајғыкешликлә тәһлили, елми-бәдии тәнгиди, кениш мүзакирә һаггында фикирләширәм, һәм дә Сабир демишкән, «ушагдыр ушағым» нәзәри илә јох, һеч бир күзәштә јол вермәдән, бөјүк әдәбијјатымызын кәләҹәк охуҹуларыны тәрбијә едиб јетишдирән әдәбијјатын гајғысы илә. Совет әдәбијјатында буна Максим Горки гајғысы дејилиб. Тәәссүф ки, инди бу гајғы унудулуб, доғмалыг кедиб, јерини өкејлик тутуб.

Ушаг әдәбијјатынын әсл јарадыҹыларына халгын нәзәри илә бахаг. Бурда ики бөјүк әдиби — Абдулла Шаиги вә Корнеј Чуковскини мисал кәтирмәк истәрдим. А. Шаиг классик поезијамызын көркәмли нүмајәндәсидир, насирдир, драматургдур. Амма буну е'тираф етмәк кәрәкдир ки, Абдулла Шаиги бизә даһа чох севдирән, өлүмсүзләшдирән онун балаҹалар үчүн бөјүк мәһәббәтлә јаздығы «Тыг-тыг ханым»дыр, «Түлкү Һәҹҹә кедир» нағылыдыр. Корнеј Чуковски — көзәл алимдир, рус поезијасыны, Некрасов јарадыҹылығыны дәриндән тәдгиг едиб, бунун үчүн јүксәк мүкафатлар алыб. Лакин халгын үрәјиндә, чох-чох нәсилләрин јаддашында әвәзсиз ушаг шаири кими галыб, јашајыр вә јашајаҹагдыр. С. Ј. Маршак да онун кими.

Бу адлары чәкмәклә мән ики ҹәһәтә диггәтинизи ҹәлб етмәк истәјирәм: ән әввәл — исте'дад мәсәләсинә, сәнәткар мәс'улијјәтинә, икинҹиси — халгын әсл ушаг әдәбијјатына, онун исте'дадлы јарадыҹыларына јүксәк гәдиргијмәт гојмасына.

Һәр ики ҹәһәтдән кәтүрдүкдә ушаг әдәбијјатында бир нагислик вар, — бу бизи чох ҹидди шәкилдә дүшүндүрмәлидир.

Н. Сүлејманов — Дүнјамызын, адамларымызын, һәјатымызын мән дејәрдим ки, елә бир иши јохдур ки, о, ушагла, ушаг һәјаты илә, онун бугүнкү илә, кәләҹәји илә бағлы олмасын. Бах, биз ев тикирик, билирик ки, онда ушагларымыз јашајаҹаглар. Биз јол чәкирик, билирик ки, бу јолла ушагларымыз кедәҹәкләр. Көрпү салырыг, билирик ки, бу көрпүдән ушагларымыз кечәҹәкләр. Тахыл әкирик, бағ салырыг, билирик ки, онун барындан ушагларымыз истифадә едәҹәк. Ше'р дә гошуруг, һекајә дә јазырыг, билирик ки, ушагларымыз охујаҹаглар. Мән бура бөјүк әдәбијјаты да әлавә едирәм. Чүнки ону ушагларымыз бу күн охумасалар да, сабаһ мүтләг охујаҹаглар. Инсан һәјатынын әсл мә'насы, мәзмуну, дады-дузу ушаға нечә хидмәт етмәкдәдир, ушағы нечә бөјүтмәкдәдир. Ушаг мәтбуаты, ушаг әдәбијјаты бу саһәдә бөјүк рол ојнајыр. Истәр классик әдәбијјатымызда, истәрсә дә мүасир әдәбијјатымызда ушаглар үчүн јазылмыш, кәнҹ нәслин тә'лим-тәрбијәсиндә иштирак едән көзәл әсәрләр вар.

Ҹ. Әһмәдов — Классик ушаг әдәбијјатынын — М. Ә. Сабирин, А. Сәһһәтин, А. Шаигин ролуну хүсуси гејд етмәк лазымдыр, — ән јашары сәнәти, өрнәк олаҹаг сәнәти онлар јаратмышлар.

Н. Сүлејманов — Шүбһәсиз... Лакин бугүнкү ушаг, сизин дедијиниз кими, дүнәнки ушаг дејилдир. Һәјатла, заманла, бүтүн әтраф мүһитлә бәрабәр о да дәјишир, инкишаф едир. Бу дәјишмәдә, бу инкишафда, ачығыны десәк ки, ушаг әдәбијјатымызын пассивлији һисс едилир. Һәјатын, заманын тәләбиндән асылы оларағ чох сүр'әтлә дәјишән, инкишаф едән мүасир ушаға өз һәјатынын бәдии тәсвирини вермәк, онун јахшы, ишыглы ҹәһәтләрини кәстәрмәк, нәјин пис, нәјин јахшы олдуғуну баша салмаг лазымдыр.

Јенидәнгурма дөврүнүн тәләбләрини, һәм дә мүасир ушаг әдәбијјатында мөвҹуд олан әсәрләрин кејфијјәтлилијини, дәјәрини нәзәрә алараг, мән бир мүһүм мәсәлә үзәриндә дә дајанмаг истәјирәм. Јәгин ки, јолдашларым мәнимлә разылашарлар ки, биз ушагларa һәјаты чох вахт биртәрәфли, һамар, маненсиз, адамлары исә гүсурсуз тәсвир едирик. Адәтән биз ушагларa, нечә дејәрләр, «ширин шејләр» једиздирмәјә чалышырыг. Һалбуки јери кәләндә һәјатын чәтинликләриндән, мәнфиликләриндән дә данышмаг лазымдыр. Сәрхош атадан да, әлиәјри бир адамдан да сөһбәт ачмаг олар. Мәсәлә, әлбәттә, онун нечә верилмәсиндә, јазычы гајәсинин ајдынлығындадыр. Биз кәнҹ охуҹуја һәјатда ләјагәтсиз ишләрин, әмәлләрин инсаны нәјә, һараја апарыб чыхардығыны демәклә дүзкүнлүјү, әдаләтин һарада, нәдә олдуғуну кәстәрмәлијик.

Өлкәмиздә демократијанын кенишләндији, дәринләшдији бир вахтда ашкарлыг шәраитиндә ушаг әдәбијјатынын бир мүһүм вәзифәси дә вар; бу да ушагларда индидән, кичик јашларындан сөзүнү демәк, өз мүлаһизәсини, фикрини сөјләмәк, әкәр бунун дүзкүнлүјүнә там инанырса үстүндә мөһкәм дајанмаг, сөзүндән гачмамаг, беләликлә әдаләт, һәгигәт уғрунда мүбариз олмаг һиссини тәрбијә етмәкдир.

Т. Елчин — Еләдир. Өлкәмиздә баш верән јениликләр, кәнҹ нәслин тәрбијәси проблемләри, пионер һәјаты, дүнја һадисәләринин кедиши вә бу кими чох ваҹиб мөвзулар ушаг әдәбијјатынын тә'сир даирәсиндән кәнарда галыр.

Халглар достлуғу, бејнәлмиләлчилик вә вәтәнпәрвәрлик тәрбијәси мөвзулары ишләнәркән тәәссүф ки, шуарчылыгдан гача билмәмишик. Бир сөзлә, һәјатдан ирәли кәлән, аиләни вә мәктәби нараһат едән чох мәсәләләр ушаг әдәбијјатымыза биканә галыб. Мәсәлән, дәрсликләри кәтүрәк. Бу барәдә мәтбуатда тәнгиди фикирләр, мүлаһизәләр аз дејилмәјиб. Бәс нәтиҹәси? Дәрсликләрин үмуми сәвијјәси, полиграфик сәлигәси, мүасир билик-мә'лумат дәрәҹәси, дилимиз, әдәбијјатымыза, халгын мүтәрәгги адәт вә ән'әнәләринә доғмалығы нечәдир? Еколожи тәрбијә мәсәләләрини кәтүрәк. Һаванын, чајын, көлүн, дәнизин чиркләнмәсинә, мешәләрин амансыз гырылмасына, ҹанлылар аләминә биканәлик, рәһмсизлик мәһз ушаглыг илләриндә тә'лим-тәрбијә саһәсиндә јол верилмиш ҹидди сәһвләрин нәтиҹәси дејилми? Инди бу барәдә нә дүшүнүрүк, нә етмәк истәјирик? Бу суаллара мәһз биз ҹаваб вермәлијик, ушаг јазычылары, һәм дә кечикмәдән, ҹидди, тә'сирли әсәрләримизлә. Јахшы олар ки, Јазычылар Иттифагынын нөвбәти пленумларындан бириндә Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатынын бугүнкү вәзијјәти вә јенидәнгурма илә әлагәдар вәзифәләри әтрафлы мүзакирә едилсин.

Ҹ. Әһмәдов — Ушаг әдәбијјатынын гүсурларындан бири, бәлкә дә биринҹиси мөвзу мәһдудлуғудур. Кәнд һәјатындан, фәһлә әмәјиндән аз јазылыр. Техники тәрәггинин јаратдығы мө'ҹүзәләр нәдәнсә лазыми гәдәр бахылыр. Вахтилә ушагларымыз үчүн көзәл елми-фантастик әсәрләр јазан Е. Маһмудов, Н. Абдуллајев сон заманлар нәдәнсә бир гәдәр пассивлик көстәрирләр.

И. Тапдыг — Мәнҹә, ушаг әдәбијјатымыз мөвзу ҹәһәтдән касад дејил. Ваҹиб олан бүтүн мөвзулар аз вә ја чох дәрәҹәдә әсәр јазылмышдыр. Бу ишдә ушаг әдәбијјаты илә мүнтәзәм мәшғул оланларла јанашы һәрдән бир «Кәнҹлик» нәшријјатында, ушаг журналларында чап олунмаг, јахуд нәвә хатиринә јазан мүхтәлиф сәвијјәли јазычыларын да хидмәти вардыр. Шүбһәсиз, бурада бир нөгсан дәрһал өзүнү көстәрир,—тәсадүфдән-тәсадүфә ушаглар үчүн әлинә гәләм алан јазычылар чох заман дөфәләрлә ишләнмиш мөвзулары тәзәдән «шумлајырлар». Бурада тәзә мөвзудан данышмаға еһтијаҹ галмыр. Бә'зән мүвәффәг олурлар, бә'зән дә әввәлҹә јазылмышларын сәвијјәсинә дә чатмырлар. Ушаглар үчүн јарадыҹылыг просесини јашамадыгларындан онларын әсәрләри адәтән камил олмур. Мөвзу, мәзмун мараг доғурса белә, сәнәткарлыг, дил үслуб сарыдан һәмин әсәрләрин кәсири дәрһал көрүнүр. Јазычы өзүнү бу просесә һазырламадығына көрә онун әсәри ушағын јаш профилини тутмур, мусигичиләр демиш, мизраб хариҹ вурур. «Јанлыш да нахышдыр» принсипи илә тәнгидчиләр бунун үстүндән јә кечир, ја да јазычынын башга мә'лум әсәрләринә, әдәбијјатдакы көркәмли јеринә көрә һәмин ушаг әсәрини дә тә'рифләјирләр. Мөвгеји зәиф, лакин һәмишә ушаг әдәбијјаты илә мәшғул олан јазычынын әсәри исә тамам диггәтдән кәнарда галыр. Ушаг јазычыларынын ады һеч јердә чәкилмир. Онлар гејриҹидди, «ушаг-мушаг» әсәри јазан јазычы кими нәзәрдә тутулурлар. Ушаг әдәбијјаты үчүн ајрылмыш мүкафат да һәр дәфә мүхтәлиф сәбәбләрлә үнванына тапмыр.

А. Кәмәрли — Бөјүкләр үчүн јарадан әдәбијјатын охуҹулары мүәјјән һәјат тәҹрүбәси газанан, бу вә ја дикәр мәсәлә барәдә өз фикри олан инсанлардыр. Онлар отуран кәмиңин сүканчысы, јә'ни бөјүкләр үчүн әдәбијјаты јарадан шаир вә јазычы өз гәһрәманларыны дүз истигамәтләндирә билмәсә дә (һәрчәнд мәним бу фикрим шәртидир), охуҹу буну өзү дәрк едир, мәсәләјә тәнгиди јанашыр. Ушаг јазычысы исә һеч заман сәһв етмәмәлидир. О, һәм јазычы, һәм педагог-тәрбијәчи, һәм дә тәдгигатчы-алим олмалыдыр. Һеч һәдәр дејил ки, Ленин мукафаты лауреаты, Сосиалист Әмәји Гәһрәманы С. Михалков ССРИ Педагожи ЕА-нын һәгиги, А. Алексин исә мүхбир үзвүдүр. Онлара бу јүксәк адлар ушагларын тәрбијәсиндә ојнадыглары бөјүк рола көрә верилмишдир. Үмумијјәтлә, мүасир рус әдәбијјатында ушаглар үчүн јазылан әсәрләрин камилләшмәсинә, тәблиғинә даһа чох фикир верилир. Јалныз ону демәк кифајәтдир ки, ушаг јазычыларындан үч-дөрд нәфәри Ленин мукафатына лајиг көрүлүб. Бәс биздә вәзијјәт нечәдир? Һәр шејдән әввәл ону демәк лазымдыр ки, Азәрбајҹан ушаг әдәбијјаты классик ән'әнәләр үзәриндә бој атыр. Бу әдәбијјатын Н. Сүлејманов, Т. Елчин, М. Күнәр, Х. Әлибәјли, Т. Мүтәллибов, Т. Маһмуд кими көркәмли нүмајәндәләри вар. Даһа кәнҹ нәслә мәнсуб јазычылардан Р. Јусифоғлу, Һ. Гасымлы, Т. Мирзә, М. Намаз, Ә. Әлиоғлу, Ә. Әлизадә, Намиг, А. Мирзә, Т. Аббасов вә башгалары мүәјјән мүвәффәгијјәтләр газанмышлар. Ушаг јазычыларымыз өз јарадыҹылыг нәтиҹәләри илә мүасир ушаглар үчүн көзәл әсәрләр јазмышлар. Ушаг әдәбијјатымызда бәзи көзәл нүмунәләри мүмкүн олан һалларда әлимиздә олан бәзи әсәрләрини јенә дә гејд етмәлијик ки, бу мүвәффәгијјәтләр илә јанашы ушаг әдәбијјаты һәлә дә бир чох әсәрләри көстәрмәк олар. Лакин тәәссүф һисси илә јенә дә гејд етмәлијик ки, Үмумиттифаг контекстиндә кәтүрсәк, Азәрбајҹан ушаг әдәбијјаты өзүнүн, бәлкә дә, бөһран дөврүнү кечирир.

Ушағы дүнјадан јахшы әсәр јазмаг олмаз. Бә'зи мүәллифләр исә ушаг дүнјасындан узаға дүшүбләр. Биз бә'зән ушағы, мәни бүтүн ушаглар бағышласынлар, ганмаз јеринә гојуруг. Онлара күлдән, чичәкдән, довшандан, түлкүдән башга һеч нә барәдә мә'лумат вермәк истәмирик. Бир шеји јаддан чыхардырыг ки, ушаглар һәр шеји баша дүшүр, бә'зән севиб-севилирләр дә. Биз исә онлары даим кичилтмәјә, даһа да ушагласдырмаға чалышырыг. Ушаг дедикдә биз јалныз бағча ушагларыны нәзәрдә тутуруг. Сәмәд Вурғун јазырды ки, биз ушагла данышдығымыз заман инсанла данышырыг, ушаг үчүн јаздығымыз заман инсан үчүн јаздығымызы унутмамалыјыг. Биз исә онларын инсан олдуғуну унудуруг. Онлара ојунҹаг кими јанашырыг.

Халгымызын тарихи кечмиши, милли гәһрәманларымыз барәдә, торпағымыз барәдә јазылан ушаг әсәрләри аздыр, мүасир ушаг әдәбијјатымызда роман жанры исә, демәк олар ки, јаддан чыхмышдыр.

З. Хәлил — Ушаг әдәбијјатымызын кечдији јола нәзәр салдыгда классик јазычыларымыздан сонра совет дөврүндә Сәмәд Вурғунун, Рәсул Рзанын, Мирварид Дилбазинин, Әһмәд Ҹәмилин бир сыра әсәрләринин бүкүн дә ушаглар тәрәфиндән севилә-севилә охундуғуну көрүрүк.

Мүасир ушаг јазычыларындан Т. Елчинин адыны ајрыҹа гејд етмәк истәјирәм. Онун әсәрләри тәкҹә бизим әдәбијјатымызын дејил, үмумән совет әдәбијјатынын ән јахшы нүмунәләри һесаб олуна биләр. М. Күнәр, Ф. Садыг, И. Тапдыг, Т. Маһмуд, М. Аслан, Е. Бахыш, А. Әлизадә, Ә. Әлиоғлу, Р. Јусифоғлу, М. Намаз вә башгаларынын ушаглар үчүн јаздыглары әсәрләрин мәзијјәтләри чохдур. Һ. Зијанын тәмсилләри јығҹамлығы илә диггәти ҹәлб едир. Јахуд Н. Абдуллајевин «Балаҹа Киберин маҹәралары» повести һәгиги сәнәт әсәридир.

Кәнҹләр үчүн јазылан әдәбијјат исә хүсусилә фәргләнир. Мәсәлән, Ә. Әјлислинин, Елчинин, М. Ибраһимбәјовун, Р. Ибраһимбәјлинин бир сыра әсәрләрини көстәрмәк олар. Мүһарибәнин дәһшәтләрини балаҹа Садығын көрәл дүнјасындан кечирән Ә. Әјлисли әјни заманда ушаг јазычысыдыр. Биздә нәдәнсә «ушаг әдәбијјаты» дедикдә «ушаг-мушаг әдәбијјаты» нәзәрдә тутулур. Чох заман примитив јазыларымызы, ушағы ушаг јеринә гојан, јалныз ад күнләриндән, ојунҹаглардан бәһс едән јазыларымызы ортaлыға чыхарыб дејирик: будур бизим ушаг әдәбијјаты. Мәкәр ушаглыгла кәнҹлијин сәрһәддиндә баш верән психоложи әһвалы экс етдирән «Өтән илин сон кечәси», «Ушаглығын сон кечәси», «Балададашын илк мәһәббәти», «Күллү палтар мөвсүмү» вә с. кими әсәрләримиз ушаг вә кәнҹләр әдәбијјатынын көзәл нүмунәләри дејилми? Әкәр адларыны чәкдијим әсәрләри бу әдәбијјатын нүмунәси һесаб етсәк вә бу сијаһыја В. Вәһабзадәнин, Н. Хәзринин, Н. Һәсәнзадәнин, Ә. Кәримин, Ф. Гоҹанын, Ч. Әлиоғлунун бир сыра ше'рләрини дә әлавә етсәк, онда бу күн ушаг әдәбијјаты ады илә балаларымыза тәгдим олунан чох-чох әсәрләрин примитивлији вә ибтидаилији көрүнәр вә јәгин ки, мәтбуатымыз һәмин јазылары кениш-болуна чап етмәз.

М. Нурулу — Мәнә елә кәлир ки, ушаг әдәбијјатынын дили дә бу күн мүхтәлиф мүбаһисәләрин, мүзакирәләрин објекти олмалыдыр. Ушагла «онун өз дилиндә» данышмаг лазымдыр. Экс һалда онда милли руһ, вәтәнпәрвәрлик, мәрдлик тәрбијә етмәк мүмкүн дејил. Шәһријарын «Һејдәр бабаја салам» әсәрини хатырлајаг. Бу әсәр ушаглар үчүн ишләниб дөнә-дөнә нәшр етмәк фајдалы оларды. Әсәрин дили булаг сују кими дурудур, етнографик деталларла зәнкиндир.

Кичик јашларындан дил-үслуб зөвгү формалаша билмәјән адамы сонрадан бу истигамәтдә тәрбијә етмәк чәтиндир. Һалбуки бу саһәдә рол ојнамалы олан бир сыра ушаг әдәбијјаты нүмунәләринин дили олдугҹа јоругу, сөнүк вә јекнәсәкдир.

Ҹ. Әһмәдов — Классик ушаг әдәбијјаты ән'әнәләримизин өјрәнилмәсиндә вә тәблиғиндә дә ҹидди гүсурлар вардыр. М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, С. С. Ахундов, А. Шаиг, һабелә М. Дилбази, М. Сејидзадә, М. Рзагулузадәнин јарадыҹылығы һаггында елми-күтләви әсәрләрә ушагларын бөјүк еһтијаҹы вар. Доғрудур, сон заманлар Г. Намазов ушаг әдәбијјатындан дәрслик чап етдирмиш, З. Хәлилин Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатына һәср етдији китабы Москвада нәшр олунмуштур. Әввәла, бу, азлыр, икинҹиси исә З. Хәлилин һәмин китабында ушаг әдәбијјатына дахил олмајан јазычыларын әсәрләринә даһа кениш јер верилир. Ушаг мүталиәси илә ушаг әдәбијјаты нүмунәләри бир-биринә гарышыр. Ушаг әдәбијјатынын тәдгигинә һәср олунмуш әсәрләр кеч-кеч, өзү дә чох чәтинликлә нәшр олунур.

Ушаг китабларынын чох заман зөвгсүз чап едилмәси балаҹа охуҹулары разы сала билмәз, онларын естетик тәрбијәсиндә тә'сирли рол ојнаја билмәз.

Әкәр биз истәјириксә ушаг әдәбијјатымыз саһәсиндә бөјүк чанланма јарадаг, бу заман «Ушаг әдәбијјаты» адлы хүсуси бир журналын нәшринә наил олмалыјыг.

Н. Сүлејманов — Мүасир ушаг әдәбијјатымызын тәдгиги, һәгигәтән, сон илләр хејли ҹанланмышдыр. Ҹ. Әһмәдовун, Г. Намазовун, З. Хәлилин әмәјини гејд етмәк истәјирәм.

З. Хәлилин «Детскаја литература» нәшријјаты тәрәфиндән бурахылмыш «Азәрбајҹан ушаг әдәбијјаты» китабы, әлбәттә, бу саһәдә јахшы һадисәдир. Лакин китаб нөгсансыз дејилдир. Әсас нөгсаны исә онун иҹмал характери дашымасында вә һеч бир еһтијаҹ олмадан чохлу адларла долдурулмасындадыр. Бугүнкү ушаг әдәбијјатынын проблем мәсәләләри, кәләҹәк инкишаф истигамәтләри күнүн тәләбләри бахымындан тәһлил едилмәли иди.

И. Тапдыг — Мәнҹә, индијә гәдәр ушаг әдәбијјатынын тәдгиги илә тәсадүфдән-тәсадүфә мәшғул олунуб.

Бүтүн өмрүнү, гәләмини ушаг әдәбијјатынын тәдгигинә һәср едәҹәк тәдгигатчыја, дәрин билики, зөвгли тәдгигатчыја еһтијаҹ дујулур. Јоручу иҹмаллар, «бунун адыны чәкмәсәм, мәндән күсәр», «бунун адыны јазмасам, инҹијәр» принсипи илә тәдгигат апармаг ушаг әдәбијјатынын инкишафына әслиндә мане олур. Дүздүр, ушаг әдәбијјатынын тәдгигинә даир бир нечә мараглы материал охумушам. Лакин бунлар чох аздыр. Ушаг әдәбијјатынын тәдгиги кимисә чөрәк ағаҹына чеврилмәмәлидир.

А. Кәмәрли — Әлбәттә, биздә ушаг әдәбијјатынын тарихи, мүасир вәзијјәти илә әлагәдар тәдгигатлар вар, буну инкар етмәк дүзкүн дејил. Тәнгиди јазылар исә демәк олар ки, јохдур. Дүздүр, дөврү мәтбуатда мүәјјән рецензијалар дәрҹ едилир, әсаслы тәһлил исә мүшаһидә едилмир. Мәсәлән, мүасир ушаг нәсримизин көркәмли нүмајәндәләриндән олан Н. Сүлејмановун әсәрләри һаггында индијә гәдәр ва-чох диггәти ҹәлб едән бир мәгалә јазылмамышдыр. «Өмрүн ики пајызы» китабы барәдә дә тәнгид өз сөзүнү демәди. Һалбуки бу, ваҹиб иди. Китаб да имкан верирди. Јахуд башга бир мисал. Т. Елчин вә Х. Әлибәјли мүасир ушаг ше'римизин ән көзәл нүмунәләрини вердикләри һалда, һәмин әсәрләр тәнгидин диггәтини лазымы сәвијјәдә ҹәлб етмәмишдир. Сәбәби одур ки, биздә ушаг әдәбијјаты саһәсиндә ихтисаслашан тәнгидчи, демәк олар ки, јохдур.

Х. Әлибәјли — Мән дә бу фикирлә разыјам ки, биздә ушаг әдәбијјатынын тәдгиги, тәблиғи ҹидди шәкилдә мә'тәбәр мүзакирәләрин објекти олмалыдыр. Елә индики сөһбәтимиздән көрүндү ки, ушаг әдәбијјатымызын проблемләри илә бағлы биткин, системли, елми-тәнгиди бахыш јохдур. Ч. Әһмәдовун чыхышындан да мә'лум олду. Бу да, әлбәттә, нәтиҹә е'тибары илә ушаг әдәбијјатымызын кејфијјәтинә тә'сир едир.

Ушагларымыз биздән јахшы әсәрләр көзләјир, јахшы әсәрләр јазмалыјыг...

А. Кәмәрли — Ушаг китабларынын сајы дөнмәдән артыр, сизин дедијиниз кими, јахшы әсәрләр исә надир һалларда көрүнүр. Дөври мәтбуатда чап олунмајан мүәллифин китабыны көрәндә тәәҹҹүбләнирсән. Ушаг китаблары рә'ји әсасән ушаг әдәбијјаты илә мәшғул олмајанлар јазырлар. Нәјә көрә бу чүр китабларын рә'јчиләри сырасында Т. Елчини, Н. Сүлејманову, Т. Мүтәллибову, М. Күнәри, Т. Маһмуду, М. Асланы вә башгаларыны көрмүрүк?

Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатынын тәдгиги саһәсиндә Елчинин, Ҹ. Әһмәдовун, Г. Намазовун хидмәтләри вар. З. Хәлилин кечән ил Москвада чап етдирдији «Азәрбајҹан ушаг әдәбијјаты» адлы китабынын мәзијјәтләри илә јанашы, мәним фикримҹә, чатышмајан ҹәһәтләри, полемик јерләри дә вар. Бу китаб Үмумиттифаг охуҹусуна Азәрбајҹан ушаг әдәбијјатындан, онун тәшәккүлүндән вә бугүнкү вәзијјәтиндән чох, үмумијјәтлә Азәрбајҹан јазычылары барәдә мә'лумат верир. Мәһсәти Кәнҹәви илә башлајыб Телман Гарабағлы илә гуртарыр. Ујдан чох јазычы әһатә олунур. Һалбуки танынмыш ушаг јазычымыз Х. Әлибәјли һаггында анҹаг бу сөзләр јазылыб ки, 1920-ҹи илдә анадан олуб, пешәси һәкимдир, филан китаблары чап олунуб, вәссалам, бирҹә ҹүмлә. Демәк олар ки, ушаг јазычыларынын чоху һаггында буна бәнзәр мә'лумат верилиб. Әвәзиндә исә ушаг әдәбијјаты илә, демәк олар ки, әлагәси олмајан јазычылара хејли јер ајрылыб. Онларын һәрәси бир-ики ушаг ше'ри вә ја һекајәси јазсалар да, һеч бири өз дүшүнҹә тәрзи, мөвзу дајирәси вә мөвзунун ифадә тәрзи илә ушаг јазычысы дејилләр. Мүасир әдәбијјатымызын көркәмли нүмајәндәләри В. Вәһабзадәнин, Р. Рзанын, Т. Бајрамын, Ф. Гоҹанын, М. Исмајылын, Р. Зәкананын, Ә. Салаһзадәнин, С. Рүстәмханлынын, Ч. Әлиоғлунун вә башгаларынын ушаг шаири кими гәләмә верилмәси нә дәрәҹәдә доғрудур? Көркәмли шаиримиз Нәби Хәзринин «Күнәшин бачысы» поемасынын ушаг әдәбијјатынын факты һесаб едилмәси, Н. Сүлејмановун «Лалә» һекајәсиндә А. Платоновун тә'сиринин ахтарылмасы гејри-дәгигдир.

Ҹ. Әһмәдов — Ушаг әдәбијјатынын нәшри мәсәләси һәлл олунмајынҹа биз ушаг әдәбијјатымызын вәзијјәти барәдә мүсбәт фикир дејә билмәјәҹәјик. Мәсәлән, «Кәнҹлик» нәшријјаты һәр шејдән әввәл өз гүввәләрини ушаглар үчүн, кәнҹләр үчүн әдәбијјатын нәшри үзәриндә бирләшдирмәлидир.

Һидајәт — Бу јахынларда «Коммунист» гәзетиндә мәним «Сөһбәт јени нәслдән кедир» адлы гејдләрим чап олунуб. Дедијим одур ки, мәтбуат ушаг әдәбијјатынын проблемләринин објектив истигамәтдә тез-тез мүзакирә етмәлидир. Бугүнкү «Дәјирми стол» сөһбәти дә белә бир еһтијаҹын нәтиҹәсидир.

Мәним бугүнкү ушаг әдәбијјатымызын вәзијјәти, тәдгиги, нәшри барәдә фикирләрими хатырлатдығым мәгаләдә аксини тапдығына көрә анҹаг бир мәсәләни гејд етмәк истәјирәм. Биз чалышмалыјыг ки, ушаглар, еләҹә дә јенијетмәләр үчүн јалныз јүксәк әдәбидәди сәвијјәли әсәрләри чап едәк. Кимсә күзәштә кедирикеә, кимисә зәиф әсәрини чап едирикеә, бу, бөјүмәкдә олан нәслин естетик зөвгүнүн, шәхсијјәтинин формалашмасында, тәлејиндә мәнфи рол ојнајыр,—күнаһкар олуруг.

Ушаг әдәбијјатымызын кејфијјәтини јүксәлтмәк тәкҹә нәширләрин дејил, һамымызын ишидир.

Т. Маһмуд — Азәрбајҹан ушаг вә кәнҹләр әдәбијјатынын бир сыра јахшы нүмунәләри вар. Бу әсәрләр тәкҹә Москвада јох, гардаш республикаларда да чап олунур. Мәсәлән, С. Вәлијевин «Шор чүллүтү» повести бир нечә дәфә Москвада, еләҹә дә башга гардаш халгларын дилләриндә чап едилмишдир. Һәмчинин И. Тапдығын, Һ. Зијанын, Т. Мүтәллибовун ушаг китаблары башга республикаларда чапдан чыхмышдыр. Мәнҹә, бунлар наилијјәтдир. Јахуд З. Хәлилин Москвада јенинҹә нәшр олунмуш китабыны хатырлајаг.

Ушаг әдәбијјаты саһәсиндә чалышан ҹаванлардан Р. Јусифоғлунун, А. Әлизадәнин, Ә. Әлиоғлунун, Т. Мирзәнин, Г. Исазадәнин ше'рләри дә нәзәр-диггәти ҹәлб едир. Јахшы ше'рләримиз, һекајәләримиз чохдур. Һамысыны садаламаға еһтијаҹ көрмүрәм. Одур ки, Азәрбајҹан ушаг вә кәнҹләр әдәбијјатынын о гәдәр дә ачынаҹаглы, һалынаҹаглы вәзијјәтдә дејил. Садәҹә оларағ, бу әдәбијјата бөјүк гајғы лазымдыр, диггәт лазымдыр. Даһа да инкишафы үчүн имканлар лазымдыр. Бунунла әлагәдар бир сыра мүһүм тәдбирләр кечирилмәјә еһтијаҹ дујулур.

Х. Әлибәјли — Бә'зән белә тәдбирләр кечирилир. Амма ушаг јазычылары бураја дә'вәт едилмир.

Т. Маһмуд — О ки галды ушаг әдәбијјатынын тәблиғи мәсәләсинә, бурада вәзијјәт о гәдәр дә јахшы дејил. Ушаг китабларымыз барәдә нә вахт санбаллы мәгаләләр, рецензијалар јазылыб. Мәсәлән, бу јығынҹагда иштирак едән Ҹәмал мүәллимин дә һансыса бир ушаг китабымыз барәдә дәрин тәһлил верән мәгаләси, демәк олар ки, јохдур. Үмумијјәтлә, шејләрдән бәһс едилир, бөгадан јухары тә'риф јазылыр, тәһлил исә көрүнмүр. Москвада һәр ил ушаг вә кәнҹләр әдәбијјаты саһәсиндә чалышан кәнҹ тәнгидчиләрин мүшавирәси кечирилир. Биздән дә ики нәфәр мүтәхәссис истәјирләр. Инанын ки, чәтинлик чәкирик. Белә мүшавирәнин кечирилмәси бу ил дә нәзәрдә тутулуб. Кими көндәрәҹәјимиз фикри бизи индидән нараһат едир. Көрәсән Низами адына Әдәбијјат Институтунда, јахуд Азәрбајҹан педагожи институтларынын бириндә ушаг вә кәнҹләр әдәбијјаты үзрә мүтәхәссис јетишдирмәк мүмкүн дејилми?

Чап олунан әдәбијјаты мүнтәзәм олараг саф-чүрүк етмәдән угурлар газанмаг олмаз. Ушаг әдәбијјатынын орбитинә тәсадүфи адамлар чох доланырлар, һәтта китаблар да чап етдирмәјә наил олурлар. Бәс онларын гаршысыны ким алаҹагдыр? Әкәр белә тәнгид олмаса, һеч ким.

З. Хәлил — Мәсәлә беләдир ки, Азәрбајҹанда ушаг әдәбијјаты илә бағлы докторлуг вә намизәдлик диссертасијалары јазылмыш, монографијалар, дәрслик вә дәрс вәсаити јаранмышдыр. Лакин ушаг әдәбијјатынын тәрбијәви ролу чох заман онун сәнәткарлыг ҹәһәтләриндән кәнарда тәдгиг едилир. Еләҹә дә бир сыра һалларда биз бу әдәбијјатын образлы тәфәккүрүн мәһсулундан чох, педагожи материал кими арашдырырыг. Ушаг әдәбијјатымызын проблемләри мәһдуд мәһәлли һадисә кими јох, кениш контекстдә өјрәнилмәлидир. Астрид Линдрен, Ҹанни Родари, Рәдјард Киплинг, Һанс Христиан Андерсен, Алан Милн, Марк Твен, Ернест Сетон Томпсон, Грим гардашлары, Гофман, Шарл Перро вә башга сәнәткарларын ушаг әдәбијјаты саһәсиндәки ишләри тәдгиг едилмәли, мүгајисәләр апарылмалыдыр.

Т. Елчин — Бир мәсәләјә дә тохунмаг истәрдим: республикамызда јашајыб-јарадан ушаг јазычыларынын иҹтимаи фәаллығы мәсәләсинә. Јенидәнгурма просеси башланандан даһа чох сөз сәнәтинин јарадыҹыларыны мејдана чәкиб. Ҹәмијјәтимизин јениләшмәсиндә, јығылыб галмыш проблемләрин чөсарәтлә гојулуб һәлл едилмәсиндә бир сыра габагҹыл совет јазычыларынын фәаллијјәти көз габағындадыр. Бунларын сырасында А. Лиханову, М. Алексини хүсуси гејд етмәк истәјирәм. В. И. Ленин адына Совет Ушаг Фондунун јарадылмасында, ушаг китабханалары проблеминә дөвләт әһәмијјәти верилмәсиндә, кәнҹ нәслин тәрбијәси илә бағлы бир чох мәсәләләрә иҹтимаијјәтин диггәтини ҹәлб етмәкдә һәмин јазычыларын ролу бөјүкдүр. Тәәссүф ки, республикада ушагларын вә јенијетмәләрин тә'лим вә тәрбијәси илә, аилә вә мәктәб һәјаты илә әлагәли ҹидди мүасир проблемләрин һәллинә јазычыларымызын мүдахиләси зәифдир, хүсусән ушаг јазычыларымыз һеч сәсләри дә чыхмыр, нәдәнсә чәкинирләр. Сосиал әдаләтсизлик һалларына гаршы онларын мүбаризлији һисс едилмир. Мән бу мүлаһизәләри өз үнванымыза, өзүнүтәнгид гајдасы илә дејирәм.

Јазычылар Иттифагынын ушаг әдәбијјаты бөлмәси кәрәк јахшы тәшкилатчы олсун, өз ишинә тәләбкарлығы артырсын.

Һидајәт — Ушаг китаблары јалныз нәшријјатлар, китаб тиҹарәти тәшкилатлары, мүвафиг реклам идарәләри тәрәфиндән дејил, һәр мүәссисәдә, һәр мәктәбдә, һәр бағчада, нәһајәт, һәр аиләдә тәблиғ олунмалыдыр. Һәр бир валидеји өз ушағына јарашыглы палтар, даддлы мејвә, ширнијјат, ојунҹаглар алдығы кими, тәзә китаблар алмағы да унутмамалыдыр. Китаб көрпәликдән ушағын һәјатынын ајрылмаз һиссәсинә чеврилмәлидир.

«Кәнҹлик» нәшријјатынын чап етдији әлли ҹилдлик «Дүнја ушаг әдәбијјаты китабханасы» гызларымызын ҹәһизи ола биләр. Онлар ушагларыны бу китабларла тәрбијә едә биләрләр.

И. Тапдыг — Мән дә елә фикирләширәм ки, ушаг әдәбијјатымызын ән јаралы јери онун нәшри, тәблиғи илә бағлыдыр. Һалбуки биздә нәинки ушаглар, һәтта бә'зән мүәллимләр, тәрбијәчиләр өзләри белә ушаг әдәбијјаты илә таныш олмурлар. Валидејнләримиз ушаг әсәрләринә гаршы биканәдирләр.

Мән бир ушаг јазычысы кими дејә биләрәм ки, ушаглар үчүн јаздығым әсәрләр әсасән вахтында чап олунур. Бу ҹәһәтдән шикајәтләнмәјә һаггым јохдур. Лакин тәртибат ҹәһәтдән һәмишә наразы олмушам.

Һидајәт — Јери кәлмишкән бир мәсәләни дә гејд етмәк истәрдим. Бу елә ушаг әдәбијјатына, онун нәшринә, тәблиғинә мүнасибәти ифадә едир. Јазычылар Иттифагы өз пленумларында ушаг әдәбијјаты мәсәләсини ахырынҹы дәфә нә вахт мүзакирә едиб? Азы дөрд ил бундан габаг. Она һеч мүзакирә дә демәк олмазды. Сәтһи чыхышлар, «дәјмә хатиринә, инҹијәр» әһвал-руһијјәси... Иттифагын ушаг әдәбијјаты шурасынын тәркибинә «Кәнҹлик» нәшријјатынын әмәкдашларындан бирҹә нәфәр дә дахил едилмәјиб. Үмумијјәтлә, бу шура нә илә мәшғулдур? Һәрдән «Әдәбијјат вә инҹәсәнәт» гәзетинин сәһифәләриндә гыса информасијалар охујуруг, вәссалам... Бу информасијаларын чоху јазычыларын өз охуҹулары илә көрүшләри, јубилеј тәдбирләри һаггындадыр. Бәс мүасир ушаг әдәбијјатынын проблемләри илә һансы шура мәшғул олмалыдыр?

З. Хәлил — Мәнҹә, ушаг әдәбијјатымызын тәблиғи биринҹи нөвбәдә мәктәблә бағлыдыр. Лакин тәәссүф ки, ибтидаи синиф мүәллимләринин чоху бу ҹәһәти өз фәалијјәтләриндә гәтијјән нәзәрә алмырлар. 40 мин тиражла чыхан китаб илләрлә мағазаларда галыр. Һәтта дүнја классикасынын ән көзәл нүмунәләри белә лазым олан сәвијјәдә охунмур. Мәктәбдә китаб мағазалары, охуҹу илә јазычынын әлагәси зәифдир. Биз мәктәбә јалныз ше'р охумаға, ја да јазычағымыз әсәрләрдән данышмаға кедирик. Көрүшләр әввәлҹәдән планлашдырылмыр, комплекс характер дашымыр.

Ушагларын тәрбијәси илә мәшғул олан бөјүк вә мүрәккәб механизмин ән мүһүм һиссәчији онун ән тә'сирли васитәләриндән бири әдәбијјатдыр. Халг ушаг әдәбијјатынын гајғысына галмагла ҹәмијјәти тәрбијә просесиндә фәал иштирак етмәк имканы газаныр. Јапонијанын Осаки шәһәриндә Бејнәлхалг Ушаг Әдәбијјаты Институту, АФР-дә Ушаг вә Кәнҹләр Әдәбијјатынын Тәдгиги Институту, Бејнәлхалг Ушаг Китабханасы фәалијјәт көстәрир. Бу мүәссисәләр фашизм өлејһинә мүбаризә апарырлар.

Т. Маһмуд — Мәнә елә кәлир ки, јазычыларын мәктәблә әлагәси ушаг әдәбијјатынын тәблиғинә хүсуси көмәк етмәлидир. Литванын Клајпеда шәһәриндә ССРИ Дөвләт Нашрхомунун мүшавирәси заманы јазычылары мәктәбләрдә әдәбијјат дәрсләриндә иштирак етмәјә дә'вәт едирдиләр. Бурада әмин олдум ки, јазычылар мәктәбилләрдә нечә бөјүк һәвәс, нечә бөјүк мәһәббәт ојада билирләр. Бир дәфә биринҹи синифдә бир дәрси мүәллимәнин јеринә мән кечдим. Бунун нечә еффект вердијини сөзлә ифадә етмәкдә аҹизәм. Макаренко вә Сухомлински педагоги идејалар, онларын тә'лим-тәрбијә илә әлагәдар ишләри һәр икисини әдәбијјата кәтирди вә јахшы бәдии әсәрләрин мејдана чыхмасына сәбәб олду.

Ушаг јазычыларымызын мәктәбләрлә әлагәси мәсәләси ҹидди гојулмалыдыр. Лап әввәлләр мәктәбләри һамилијә кәтүрмүшдүк, һәр јазычы бир мәктәбә ајрыҹа әлагә сахлајырды. Мәсәлән, мән Октјабр рајонундакы 176 нөмрәли мәктәбә тәһким едилмишдим. Көрүнүр, бу һамилик мәсәләсини јенидән бәрпа етмәјә еһтијаҹ вардыр.

Т. Елчин — «Әдәбијјат вә инҹәсәнәт» гәзети редаксијасынын ушаг әдәбијјатына һәср етдији «дәјирми стол» тәгдирә лајиг тәшәббүсдүр. Арзу олунур ки, көркәмли елм вә сәнәт адамларынын, мүдрик педагогларын вә тәрбијәчиләрин, гајғыкеш ата-аналарын, фәал пионер вә комсомол ишчиләринин иштиракы илә республикамызда ушаг театрынын, ушаг киносунун инкишаф проблемләри, кәнҹ нәслин һәртәрәфли тәрбијәсиндә мусиги јарадыҹылығынын вә тәсвири сәнәтин ролу вә перспективләри, маариф вә мәдәнијјәт органларынын, нәшријјатларын, телевизија вә радионун, дикәр информасија васитәләринин бу саһәдә фәалијјәти тә'сир көстәрә биләҹәк шәкилдә, вахташыры мүзакирә едилсин. Јәгиндир ки, һәмин мәсәләләрә әдәбијјатымыздан, онун јарадыҹыларындан ајры, тәҹрид олунмуш һалда бахыла билмәз.

РЕДАКСИЈАДАН: Сөһбәтдән көрүндүјү кими, биз — јазычыларымыз да, наширләримиз дә, тәдгигатчыларымыз да ушаг әдәбијјатынын проблемләринин нәдән ибарәт олдуғуну, демәк олар ки, билирик, лакин бу проблемләри һәллинә вәтәндашлыг дујғусу илә кириширирикми?! Мүсбәт ҹаваб вермәк чәтиндир. Халгын талејин, кәләҹәји барәдә јазычы нараһатлығы бугүнкү ушағын талејинә, кәләҹәјинә мүнасибәтдән башлајыр, — халгын сабаһыны дүшүнмәк исә борҹумуздур.

Сөһбәти һазырлады: НИЗАМИ